

Arbete med djur

Arbete med djur

**Arbetsmiljöverkets föreskrifter om arbete med djur samt
allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna**

ISBN 978-91-7930-508-6

ISSN 1650-3163

ARBETSMILJÖVERKET

171 84 Solna, Telefon: 08-730 90 00

E-post: arbetsmiljoverket@av.se

BESTÄLLNINGSDRESS

Ytterligare ex av denna föreskrift beställs från:
Arbetsmiljöverket, Publikationsservice, Box 1300,
171 25 SOLNA Tfn 08-730 97 00. Telefax 08-735 85 55

Arbetsmiljöverket

Distriktet i Falun

(Dalarnas och Gävleborgs län)

Gruvgatan 2

Box 153

791 24 Falun

Tel 023-457 00

Fax 023-222 69

e-post: falun@av.se

Arbetsmiljöverket

Distriktet i Luleå

(Norrbottens län)

Köpmangatan 40 A

Box 902

971 27 Luleå

Tel 0920-24 22 60

Fax 0920-24 22 99

e-post: lulea@av.se

Arbetsmiljöverket

Distriktet i Umeå

(Västerbottens län)

Riddaregatan 8

Box 3012

903 02 Umeå

Tel 090-17 07 00

Fax 090-77 40 19

e-post: umea@av.se

Arbetsmiljöverket

Distriktet i Göteborg

(Västra Götalands

och Hallands län)

Rosenlundsgatan 8

Box 2555

403 17 Göteborg

Tel 031-743 72 00

Fax 031-13 50 60

e-post: goteborg@av.se

Arbetsmiljöverket

Distriktet i Malmö

(Skåne län)

Vattenverksvägen 47

Box 21019

200 21 Malmö

Tel 040-38 62 00

Fax 040-12 64 07

e-post: malmo@av.se

Arbetsmiljöverket

Distriktet i Växjö

(Kronobergs, Blekinge,

Jönköpings och Kalmar län)

Västra Esplanaden 9 A

352 31 Växjö

Tel 0470-74 80 00

Fax 0470-482 64

e-post: vaxjo@av.se

Arbetsmiljöverket

Distriktet i Härnösand

(Västernorrlands och

Jämtlands län)

Brunnshusgatan 8

871 32 Härnösand

Tel 0611-885 00

Fax 0611-184 10

e-post: harnosand@av.se

Arbetsmiljöverket

Distriktet i Stockholm

(Stockholms, Uppsala

och Gotlands län)

Drottningholmsvägen 37

Box 12295

102 27 Stockholm

Tel 08-475 01 00

Fax 08-764 49 72

e-post: stockholm@av.se

Arbetsmiljöverket

Distriktet i Örebro

(Örebro, Värmlands och

Västmanlands län)

Fabriksgatan 20

Box 1622

701 16 Örebro

Tel 019-601 41 00

Fax 019-26 09 39

e-post: orebro@av.se

Arbetsmiljöverket

Distriktet i Linköping

(Östergötlands och

Södermanlands län)

Kungsgatan 39 B

Box 438

581 04 Linköping

Tel 013-37 08 00

Fax 013-10 44 20

e-post: linkoping@av.se

Observera att hänvisningar till författningar alltid avser författningens ursprungliga nummer. Senare ändringar och omtryck kan förekomma.

När det gäller ändringar och omtryck av Arbetsmiljöverketets författningar hänvisas till senaste Förteckning över föreskrifter och allmänna råd.

Innehållsförteckning

Arbetsmiljöverkets föreskrifter om arbete med djur

Tillämpningsområde	5
Allmänna krav	5
Byggnader m.m.	5
Kunskaper	5
Rutiner	6
Förflyttning av djur	6
Hjälpmedel	6
Behandling av djur	7
Särskilda krav	7
Arbete med nötkreatur.	7
Arbete med hästar	7
Arbete med svin	8
Arbetsmiljöverkets allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna om arbete med djur.	9
Bakgrund	9
Allmänt.	9
Kommentarer till vissa paragrafer	12
 Bilaga 1 Exempel på val av personlig skyddsutrustning efter risksituation	 19
 Information från arbetsmiljöverket	 20

Arbetsmiljöverkets föreskrifter om arbete med djur;

Utkom från trycket
den 17 december 2008

beslutade den 2 december 2008.

Arbetsmiljöverket föreskriver med stöd av 18 § arbetsmiljölförordningen (SFS 1977:1166) följande.

Tillämpningsområde

1 § Dessa föreskrifter gäller arbete med djur.

2 § Med arbetsgivare avses i dessa föreskrifter även den som anlitar inhyrd arbetskraft för att arbeta i sin verksamhet.

Allmänna krav

Byggnader m.m.

3 § Stallar, utrymmen, inredningar, stängsel och andra anordningar ska vara dimensionerade och underhållas så att arbete med djuren erbjuder betydande säkerhet.

4 § I byggnader eller andra platser för djurhållning för lösgående djur ska den som arbetar där snabbt kunna sätta sig i säkerhet.

5 § Dörr, grind eller annan öppningsanordning ska vara säkrad så att den inte går att lyfta av. Den ska ha tillförlitlig låsanordning som lätt går att öppna inifrån med en hand. Dörr, som inte är skjutdörr, ska ha öppningsanordning som öppnas utåt.

Kunskaper

6 § Arbetsgivaren ska säkerställa att den som arbetar med ett djur ska ha tillräckliga kunskaper om djurets egenskaper, beteendemönster och reaktioner i olika situationer.

Den som kommer i kontakt med ett farligt djur, som normalt hålls i fångenskap, ska ha tillräckliga kunskaper om hur man tar hand om djuret. Om

AFS 2008:17

det behövs ska personer med tillräckliga kunskaper om hur man hanterar sådana djur anlitas.

Rutiner

7 § Arbetsgivare ska se till att det finns rutiner för informationsöverföring till den som arbetar med transport, seminering, provtagning eller behandling av ett djur samt rutiner för hur arbetet ska kunna utföras säkert med ett djur som visat sådana beteenden att det kan innebära risk för olycksfall.

Om ett djur har visat avvikande beteende så att det utgör en allvarlig olycksrisk för människor ska åtgärder vidtas så att betryggande säkerhet uppnås.

Förflyttning av djur

8 § Ska djur förflyttas med transportfordon från eller till byggnader eller andra platser för djurhållning så måste dessa ha angoringsplats som möjliggör att lastningen eller lossningen kan utföras på ett säkert sätt.

9 § Drivningsgångar, fållor, grindar och andra hjälpmedel ska vara dimensionerade och förankrade så att djuren inte kan bryta sig ut. Bryggor, ramper och landgångar som används vid arbetet ska inte kunna orsaka olyckor. Det ska finnas möjlighet till skydd eller reträttväg för dem som utför förflyttningsarbetet. När djur flyttas ska det finnas hjälpmedel som underlättar arbetet.

Om djur ska skiljas från varandra ska den minst riskabla arbetsmetoden väljas.

Djur ska kunna flyttas på ett säkert och ergonomiskt riktigt sätt.

10 § Djur ska under transport förvaras så att de inte kan komma loss och så att inte någon obehörig kan få tillträde till förvaringsutrymmet. Förvaringsutrymme för djur som bedöms vara farliga ska vara tydligt märkt med information om den djurart som transporteras.

Hjälpmedel

11 § Det ska finnas tillgång till hjälpmedel som vid behov gör det möjligt att hantera djuren säkert vid förflyttning, behandling, rengöring och vid andra åtgärder. Den som använder sådana hjälpmedel ska känna till när och hur de får användas.

Behandling av djur

12 § I samband med behandling av ett djur ska djuret bedömas med tanke på säker hantering för att undvika skador genom sparkar, bett, stångning eller trängning.

Vid behandling ska djuret vid behov kunna fixeras.

13 § Det ska finnas anordningar som gör det möjligt att behandla ett lösgående djur avskilt från andra djur.

Särskilda krav

Arbete med nötkreatur

14 § Åtgärder ska vidtas för att minska risken för stångskador av nötkreatur.

15 § Stor försiktighet ska iakttas vid arbete bland kvigor eller kor där det finns en lösgående tjur samt vid arbete med nykalvade kor. Flyktvägar eller skyddsanordningar ska finnas och gå att nå vid en risksituation.

Arbete med hästar

16 § För verkning och skoning ska det finnas utrymme med lämplig belysning och temperatur. Utrymmet ska vara dragfritt och ha halksäkert golv. Hästen ska vara uppbunden på ett säkert sätt. Det ska finnas tillräckligt fritt utrymme runt hästen, så att den som skor hästen inte riskerar att bli klämd. Utrymmet ska vara placerat så att hästen som skos inte kan störas av passerande hästar eller personer.

17 § Vid utgödsling i spiltor och boxar ska arbetet kunna utföras så att risken för sparkar och bett undviks. En häst i box ska kunna bindas i samband med utgödslingsarbetet.

18 § Utrustningsdetaljer ska alltid kontrolleras före ridning eller körning. De ska vara hela, justerade och anpassade efter hästen och får inte ha några allvarliga förslitningar. Sadling, selning och förspänning ska utföras på ett säkert sätt.

19 § Vid utbildning av elever ska endast hästar som är lämpade för uppgiften användas.

Arbete med svin

20 § I box för galtar eller suggor ska det finnas möjlighet att ta skydd mot angrepp av djuren. Detta gäller inte om det finns hjälpmedel tillgängliga för skydd vid ett angrepp.

Vid arbete med smågrisar ska suggan kunna hållas avskild från smågrisarna.

Dessa föreskrifter träder i kraft den 1 juli 2009. Samtidigt upphävs Arbetskyddsstyrelsens kungörelse (AFS 1985:3) med föreskrifter om hantering av tjurar.

MIKAEL SJÖBERG

Jan Westman

Anna Middelman

Arbetsmiljöverkets allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna om arbete med djur

Arbetsmiljöverket meddelar följande allmänna råd om tillämpningen av Arbetsmiljöverkets föreskrifter (AFS 2008:17) om arbete med djur.

Allmänna råd har en annan juridisk status än föreskrifter. De är inte tvingande utan deras uppgift är att förtydliga innebörden i föreskrifterna (t.ex. upplysa om lämpliga sätt att uppfylla kraven, visa exempel på praktiska lösningar och förfaringsätt) och ge bakgrundsinformation, rekommendationer och hänvisningar.

Bakgrund

Det svenska jordbruket genomgår ständiga strukturella förändringar, inte minst inom djurhållningen. I mjölkproduktionen går utvecklingen mot färre besättningar med allt fler djur. System med uppbundna djur dominerar fortfarande, men system med lösgående djur ökar. Mjölknigen utförs ofta rationellt med hjälp av mjölkningsräls, mjölkningsgropar, mjölkningskaruseller eller mjölkningsrobotar. Mjölkningsarbetet kan medföra upprepade och ensidiga rörelser med stor risk för belastningsskador.

Riskerna för allvarliga olycksfall vid arbete med lösgående djur inom såväl mjölk- som köttproduktion är större än vid arbete med uppbundna djur.

Antalet hästar ökar. Det beräknade antal hästar i Sverige är för närvarande ca 300 000.

Hästar orsakar många svåra olyckor. Olyckorna kan ofta härledas till bristande kunskaper.

Arbete med fjäderfä kan medföra betydande arbetsmiljöproblem. Riskerna utgörs i första hand av ergonomiska faktorer, damm och mikroorganismer. Regler om dessa finns i föreskrifterna om belastningsergonomi och i föreskrifterna om mikrobiologiska arbetsmiljörisiker – smitta, toxinpåverkan, överkänslighet.

Det förekommer dödsolyckor vid arbete med djur. Ofta inträffar de vid arbete med vuxna tjurar, men även kor, kvigor och ungtjurar kan orsaka mycket svåra olycksfall.

Allmänt

Arbetsgivaren har huvudansvaret för en säker och tillfredsställande arbetsmiljö.

De grundläggande skyldigheterna om arbetsgivarens arbetsmiljöarbete finns i Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete.

Enligt dessa föreskrifter ska arbetsgivaren regelbundet undersöka arbetsförhållanden och bedöma riskerna för ohälsa och olycksfall. Arbetsgivaren ska också ta reda på vilka åtgärder som måste vidtas för att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet. Arbetsgivaren ska vidta de åtgärder som behövs, följa upp om de haft avsedd effekt och vid behov vidta ytterligare åtgärder.

I föreskrifterna om minderåriga regleras arbeten som är tillåtna och som är förbjudna för minderåriga, där bl.a. minderåriga inte får hantera farliga djur. Farliga djur enligt dessa föreskrifter kan t.ex. vara hingstar, galtar och baggar.

Vid arbete med djur som kan medföra risker och som utförs som ensamarbete bör det finnas fungerande kommunikation. Ensamarbete med giftormar bör undvikas. Utförliga regler om ensamarbete finns i föreskrifterna om ensamarbete.

Vid röntgen är det viktigt att eventuella medhjälpare inte riskerar att utsättas för strålning när de håller fast ett djur.

I Statens Strålskyddsinstitutets (numera Strålsäkerhetsmyndighetens) föreskrifter finns regler om exponering för joniserande strålning vid veterinärmedicinskt arbete.

När djur sövs händer det att sövningsmaskerna inte sluter tätt och att personalen därför riskerar att andas in anestesigaser. Därför är det viktigt att använda utsug med tillräcklig kapacitet. Regler om anestesigaser finns i föreskrifterna om anestesigaser.

Cytostatika, antiparasitmedel och andra medicinska preparat används ofta inom djursjukvården. Därför är det viktigt att det finns information om hur läkemedlen ska hanteras samt skriftliga hanterings- och skyddsföreskrifter. Utförliga regler om cytostatika och andra läkemedel med bestående toxisk effekt finns i föreskrifterna om cytostatika och andra läkemedel med bestående toxisk effekt.

På arbetsplatser med djur förekommer kemikalier, t.ex. rengörings- och desinfektionsmedel. Regler finns i föreskrifterna om hygieniska gränsvården och åtgärder mot luftföroreningar och i föreskrifterna om kemiska arbetsmiljörisker. I Arbetsmiljöverkets handbok Desinfektion på arbetsplatsen finns ett avsnitt om djurhållning. Där betonas bl.a. att mikrobiologiska och kemiska risker kan behöva vägas mot varandra.

Allergirisker berörs i föreskrifterna om arbete med försöksdjur. De är även vanliga på andra arbetsplatser med djur, där allergen från djuren orsakar problem. Även mikroorganismer, som ofta förekommer rikligt på arbetsplatser med djur, kan orsaka allergi och annan överkänslighet.

I föreskrifterna om mikrobiologiska arbetsmiljörisker – smitta, toxinpåverkan, överkänslighet finns regler om smittrisker men också andra risker som mikroorganismer kan ge upphov till. I föreskrifterna finns också sär-

skilda regler om god vårdhygienisk praxis. De gäller i vissa delar även vid vård av djur.

Djur kan vara bärare av mikroorganismer som kan ge infektioner hos människor (zoonoser). Exempel på detta är campylobacter, som kan förekomma bl.a. på hönsfarmer, och salmonella hos ormar. Andra exempel är tuberkulos som kan smitta från bl.a. hjortar i hägn och djur i djurparker, men som också förr var vanlig hos nötboskap. Vid hantering av djur är det viktigt att känna till att vissa djur, utan att själva vara sjuka, kan vara bärare av mikroorganismer som kan orsaka sjukdomar hos människan. Det är också viktigt att känna till vilka symtom en zoonos kan ge hos djuren för att kunna bedöma smittrisen.

Mikroorganismer kan genom sin aktivitet, t.ex. produktion av endotoxin eller rötgaser, orsaka ohälsa och olycksfall. I djurstallar, t.ex. för grisar och höns är det vanligt med höga halter av endotoxin, som kan ge akuta influensaliknande symtom men också kroniska besvär. I gödselbrunnar kan mikroorganismer bilda giftiga gaser och förbruka syre vilket kan medföra risk för kvävning.

Vid arbete med djur är det i vissa fall nödvändigt att använda personlig skyddsutrustning. Vid bedömning av vilken typ av personlig skyddsutrustning som behövs och när den ska användas kan tabellen i bilaga 1 tjäna som vägledning. Regler om detta finns i föreskrifterna om användning av personlig skyddsutrustning. Om arbetet måste utföras under särskilt påfrestande väderleksförhållanden som kan innebära en risk, kan kläder som skyddar mot t.ex. kyla eller regn behövas. Exempel på sådant arbete är framförande av öppna motorfordon t.ex. snöskotrar eller terränghjulingar.

Vid rengöring av djurstallar, t.ex. svinstallar, används ofta högtryckstvätt. Sådant arbete bör inte utföras under långa arbetspass eftersom det är trötande och medför stor fysisk belastning i händer, armar och axlar. Riskerna med finfördelade aerosoler som kan ge upphov till kroniska lungbesvär bör uppmärksammas. Regler om högtrycksspolning finns i föreskrifterna om arbeten med högtrycksstråle. Utförliga krav om första hjälpen finns i föreskrifterna om första hjälpen och krisstöd.

Föreskrifterna om belastningsergonomi innehåller modeller och checklistor som kan vara lämpliga att använda för att bedöma ergonomiska risker.

Vid gödselrakning eller mjölkning är det viktigt att det finns möjlighet till arbetsväxling för att undvika ensidig belastning av kroppen.

Regler om arbetsställningar, arbetsrörelser, manuell hantering och annan kraftutövning finns i föreskrifterna om manuell hantering.

Kommentarer till vissa paragrafer

Till 1 § Dessa föreskrifter gäller arbete med djur där arbetstagare utför arbete för arbetsgivares räkning. Med arbete med djur avses alla arbetsuppgifter i samband med djurhållning, t.ex. utfodring, mjölkning, ridning, körning, rykning och annan skötsel. Polis, socialtjänstemän och tullpersonal är exempel på arbetstagare som plötsligt kan möta djur i sitt arbete. Hit hör också arbete i ridskolor eller annan hästhållning som normalt ingår i verksamheten, behandling och transporter av djur, arbete med djurparksdjur och arbete med vilda djur vid forskning eller andra aktiviteter. Föreskrifterna omfattar också elever och praktikanter som i sin utbildning deltar i schemalagt arbete med djur.

Föreskrifterna gäller även i vissa delar för dem som ensamma eller gemensamt med familjemedlem driver yrkesmässig verksamhet utan anställd. Dessa är skyldiga att följa arbetsmiljölagen och vad som med stöd av den har föreskrivits i fråga om teknisk anordning och ämne, som kan orsaka ohälsa eller olycksfall, och beträffande gemensamt arbetsställe. En gård eller annan anläggning för djurhållning som är ett fast driftsställe för flera verksamheter är ofta ett gemensamt arbetsställe.

Med teknisk anordning avses olika slags tekniska hjälpmedel som används i arbetet. Hit hör olika slags maskiner, tryckkärl och cisterner, anordningar för lyft och transport, handverktyg och redskap m.m. Som teknisk anordning har också betraktats personalbod o.d. Begreppet teknisk anordning är alltså vidsträckt.

Den som råder över ett arbetsställe, dvs. även den som ensam eller gemensamt med familjemedlem driver verksamhet utan anställd, ska se till att det finns sådana fasta anordningar på arbetsstället, t.ex. behandlingsbox, att den som arbetar där utan att vara arbetstagare i förhållande till honom eller henne, t.ex. en veterinär eller seminör, inte utsätts för risk för ohälsa eller olycksfall. Lösa anordningar, t.ex. tillfälliga drivgångar, som redan finns på arbetsstället ska också kunna användas utan risk.

Till 2 § En inhyrare, vanligen djurägaren eller lantbrukaren, är att anse som arbetsgivare för personal som hyrts in för att arbeta med djuren.

Till 3 § Exempel på andra anordningar är lastningsfällor, drivningsgångar, tillfälliga mjölkningsanläggningar och utfodringsplatser.

Det är viktigt att stallar och andra utrymmen, där arbete med djur bedrivs, är utförda så att de så långt som möjligt tillmötesgår de arbetandes behov beträffande klimatfaktorer (t.ex. kyla, värme, drag och fukt) och ljusförhållanden. Vid verksamhet i ridhus behöver lufttemperaturen vanligtvis

vara minst 5°C för att minska risken för nedkylning. I gångar och andra passager bör det inte finnas utstickande inredningsdetaljer.

Det finns svenska standarder som behandlar dimensionering av ventilationen i värmeisolerade djurstallar. De anger riktvärden för att bedöma luftflödesbehovet utifrån djurens behov. Gränsvärdena för luftföroreningar är lägre för djur än de hygieniska gränsvärdena för arbetstagarna (förutom när det gäller organiskt damm). Om lokaler i lantbruket ventileras så att de håller sig inom de angivna gränsvärdena för luftföroreningar gällande djur uppfylls vanligtvis även kraven för arbetsmiljön.

Man bör vara observant på förekomsten av gödselgaser (ammoniak, svavelväten och koldioxid). Information om gränsvärden finns i föreskrifterna om hygieniska gränsvärden och åtgärder mot luftföroreningar.

Det är viktigt att det finns ett tappställe för vatten vid sådana utrymmen som kan behöva vattenbegjutas för att minska dammspridning, t.ex. en ridbana i ridhus.

Regler om bl.a. byggherrens ansvar, belysning, lufttillförsel, klimat, klädutrymme, tillgång till toalett och varmt vatten samt om möjlighet att spola av skyddskläder i anslutning till lokal där arbetet utförs finns i föreskrifterna om arbetsplatsens utformning.

Genom påverkan av gödsel och urin samt genom förslitning kan golven med tiden bli mycket hala. Ett betonggolv kan förbättras genom att ytan fräses upp eller förses med någon typ av beläggning. När djur förflyttas för att transporteras kan golvets friktion behöva förbättras med hjälp av spån, sand eller gummimattor.

Ordning och reda är viktigt. Städade och rena utrymmen och anläggningar minskar riskerna för att snubbla eller halka.

Till 4 § Vid arbete bland lösgående djur är det viktigt att kunna sätta sig i säkerhet om ett djur skulle gå till anfall. Ett utrymme eller utrustning inne i boxen där man kan ta skydd liksom möjlighet att kunna klättra upp på boxinredningen eller över boxen kan vara tillräckligt betryggande.

Särskilda förhållanden råder vid mottagning och arbete med djur på slakterier före slakt. Det är därför viktigt att byggnader och inredningar vid slakterier utförs så att djurhanteringen underlättas och så att de arbetande kan sätta sig i säkerhet när det behövs. För att undanröja olycksrisker vid slakterierna är det viktigt att utveckla metoder så att personalen kan driva djuren utan att behöva vara i direkt fysisk kontakt med dem.

Till 6 § Det är viktigt att den som arbetar med djur kan läsa ett djurs kondition och sinnesstämning, t.ex. om det är friskt eller sjukt, om det är väl-

mående, visar tillgivenhet, rädsla, flykttendenser, hotbeteenden eller andra reaktioner.

Det är viktigt att den som arbetar med inkörning och inridning av hästar, hanterar hingstar samt tränar tävlingshästar har tillräckliga kunskaper om riskerna i samband med arbetet och hur man hanterar olika situationer som kan uppkomma.

Onormala och farliga beteenden hos ett djur behöver inte enbart bero på djurets individuella egenskaper. De kan framkallas av flera faktorer som måste betraktas som fullt naturliga. En ko försvarar normalt sin kalv genom att gå till anfall. Att en tjur blir aggressiv och hävdar sin flock då den går ibland kor och kvigor är ett naturligt beteende, i synnerhet om någon ko är brunstig. En häst som av någon obetydlig anledning plötsligt blir svårhanterlig eller kanske faller i sken, följer bara sin naturliga instinkt att fly från något som uppfattas som en fara. En struts försvarar vanligen sin flock genom att angripa med sparkar framåt.

Oväntade och farliga situationer vid arbete med djur kan även uppstå av andra skäl, t.ex. vid dålig eller felaktig behandling när djuren sköts och används.

Med farliga djur avses här vilda djur som hålls i fångenskap och som kan vara farliga genom sitt beteende. Exempel på sådana djur är rovdjur, ormar och andra reptiler, giftiga grodor och spindlar.

Jordbruksverket har information om personer som är kunniga i artbestämning av ormar och kan även lämna upplysningar om personer som kan ta hand om en lös orm.

Till 7 § Med arbetsgivare avses här såväl den arbetsgivare som har anställda som arbetar med djur som den arbetsgivare som utför tjänster åt någon, t.ex. djurägaren.

Rutiner kan avse information om djurens speciella egenskaper samt information om hjälpmedel för säker hantering. Ett exempel på rutiner är att djurtransportörens eller veterinärens arbetsgivare upprättar rutiner att t.ex. fråga djurägaren eller den som har hand om djuren om specifika egenskaper beträffande de djur som ska transporteras respektive behandlas.

Om ett djur är lynnigt, aggressivt eller svårhanterligt vid normal användning och skötsel bör det avlivas.

På grund av de särskilda förutsättningarna vid arbete med vilda djur i djurparker eller hägn är det viktigt att inventera och dokumentera riskerna. Riskfaktorer är t.ex. ensamarbete med vissa djur och bristfälliga låsfunktioner för inlåsning av stora rovdjur. Vid brunstperioder kan en del djur bli

särskilt farliga. Därför är det viktigt att personalen informeras om att ingen bör gå in i ett hägn utan möjlighet att ta skydd eller till reträtt.

I händelse av ormbett är det viktigt att det finns information om hur man kontaktar Giftinformationscentralen. En biten person bör föras till akutsjukhus utan dröjsmål. Eftersom bett av olika ormarter kräver helt olika serumtyper för adekvat vård är det viktigt att veta vilken art som utdelat bettet. Den som råder över ett arbetsställe där giftiga ormar hålls, vanligen djurägaren, bör tillhandahålla serum.

Även om det skulle visa sig att det är en ofarlig orm som utdelat bettet eller om en giftorm utdelat ett så kallat "torrt bett", dvs. att den inte sprutat in något gift eller endast en obetydlig mängd, kan den som blivit biten bli svårt chockad. Det är därför viktigt att det finns personer på arbetsstället som har kunskaper om lämpliga åtgärder i sådana situationer. Regler finns i föreskrifterna om första hjälpen och krisstöd.

Det är viktigt att personal vid djursjukhusen har rutiner för att begära information av den som överlämnar ett djur för behandling. Informationen om speciella egenskaper hos djuret som kan påverka säkerheten vid hanteringen är viktiga att förmedla.

Det är också viktigt att djur sköts regelbundet och med fasta rutiner så att de inte blir irriterade eller nervösa.

Till 8 § Det är viktigt att det är lätt att angöra platsen för lastningen. Angöringsplats för hästar kan vara plan mark.

Till 9 § Förflyttning av djur medför ofta ökade risker för olycksfall och belastningsskador. När djur störs och flyttas från en invand miljö kan de lätt bli stressade och reagera på helt oväntade sätt. Det är lämpligt att sådana arbeten inte utförs som ensamarbete.

Vid lastning och lossning av djur från en bil med flera lastplan är det lämpligt att detta går att genomföra utan regelbundet böjda eller knäande arbetsställningar. Detta finns reglerat i föreskrifterna om belastningsergonomi.

Djurens urin påskyndar korrosion på bl.a. upphängningsanordningar i bilar med flera lastplan. Det är viktigt att dessa kontrolleras regelbundet för att undvika att de övre planen kan falla ner och skada människor och djur. Regler om bl.a. regelbundna kontroller finns i föreskrifterna om användning av arbetsutrustning.

Vid lastning av nötkreatur på lastbil är det viktigt att den som lastar kan ta skydd i fordonet, t.ex. genom vikbara grindar.

När en tjur eller annat svårhanterligt djur förflyttas kan det vara lämpligt

att två personer med varsitt rep leder djuret. Tjuren bör ledas så att ingen går framför dess huvud.

Minderåriga får inte hantera en tjur. Detta regleras i föreskrifterna om minderåriga.

När uppbundna djur hämtas underlättar en brygga över gödselrännan förflyttningen. Det är lämpligt att vidta åtgärder mot halkolyckor också utanför stallet på vägen till transportfordonet.

Utlastningsfällor och drivningsgångar är viktiga hjälpmedel när djur lastas. Gångarna bör vara täta så att djuren inte distraheras av omgivningen. Gångar, dörrar, grindar eller andra öppningar bör ansluta väl till lastningsrampen som bör ha så liten lutning som möjligt. Det är viktigt att dörrar, grindar och andra öppningar är så stora att klämningsrisken i öppningen minimeras. Vid lastning av nötkreatur kan det vara fördelaktigt om drivningsgångarna är utformade så att djuren kan gå i bredd.

Avlastning av djur, t.ex. vid ett slakteri, underlättas om miljön vid mottagningsstället är välordnad. Det är viktigt att utrymmet vid mottagningen är stort och öppet. Det är lämpligt att drivningsgångar är anpassade till djurens naturliga beteende. Nötkreatur bör inte kunna vända i dessa.

Det faktum att djur gärna går mot ett belyst utrymme bör utnyttjas. Det bör alltså finnas belysning både i drivgången och inne i transportfordonet. Det är viktigt att belysningen är anordnad så att den inte bländar djuren.

I trafikförordningen finns regler för att köra, rida och leda kreatur. Bestämmelser om belysning på hästfordon finns i Vägverkets föreskrifter om cyklar, hästfordon och sparkstöttingar.

Flyttningen anpassas lämpligen till djurens naturliga beteende.

När djur förflyttas på eller invid en väg är det viktigt att vidta åtgärder så att de kan förflyttas säkert.

Det är viktigt att vidta åtgärder så att djur kan förflyttas utan risk för olycksfall även på andra ställen än på väg, t.ex. mellan betesfällor och till och från ekonomibygnader.

När en tjur skiljs från kor eller kvigor bör en arbetsmetod väljas med hänsyn till tjurens egenskaper. I vissa fall kan det vara lämpligt att låta tjuren gå tillsammans med kor eller kvigor vid drivningen och skilja ut honom senare. I andra fall kan det vara lämpligt att skilja ut tjuren först i en mindre fälla.

En person bör inte leda två eller flera hästar samtidigt. Grimskafte med kedja genom grimman, ledtråns eller stigbette ger normalt bra kontroll av en häst.

Till 10 § När ormar transporteras kan de placeras i t.ex. en säck inne i transportanordningen. Man bör vara uppmärksam på att vissa ormar kan lokaliserat en hand genom värmestrålning eller rörelse och bita genom säcktyget.

Det är mycket viktigt att märkningen av förvaringsutrymmet är tydlig så att information snabbt kan lämnas vid ett olycksfall.

Till 11 § Exempel på hjälpmedel är bindsle och gramma, sparkskydd, semineringsbrygga, brems, monteringsbar och flyttbar drivgång, drivskiva, verkstol, avlastningsarm för mjölkkningsaggregat, fixeringsspilta, behandlingsbox och olika typer av handredskap.

Grimskaf, tyglar, tömmar eller ledrep bör aldrig lindas runt hand eller handled när större djur leds.

Det är viktigt att anordningar kan justeras så att arbetstagare som är olika långa kan arbeta i arbetsställningar och med arbetsrörelser som är gynnsamma för kroppen, t.ex. vid seminering av nötkreatur.

Det är viktigt att ett avställningsbord är tillräckligt stort för att rymma nödvändig utrustning.

Vid seminering och dräktighetskontroll eller annan undersökning av djur är det viktigt att det finns skydd mot sparkar.

Vid fasta anläggningar för behandling av djur, t.ex. djursjukhus och djurkliniker, är det viktigt att arbetsställningen kan anpassas till det djur som behandlas, genom höj- och sänkbara behandlingsbord. Det kan även vara nödvändigt att kunna fixera djuren under behandlingen.

För att undvika belastningsskador bör telfrar, spel eller andra anordningar användas för att kunna lägga stora sövda djur i rätt position inför en operation eller annan behandling, och för att kunna flytta dem till uppvakningsbox. För mindre men ändå tunga djur, som stora hundar, kan bårar eller hjulförsedda vagnar vara lämplig utrustning för flyttning till uppvakningsbur.

När giftiga ormar hanteras är det lämpligt att alltid använda hjälpmedel. Exempel på hjälpmedel är käppar med krok (ormkrok) och tänger med lämplig skaffflängd. Vid arbete med spottormar bör tättslutande skyddsglasögon eller visir användas. När ormar och andra reptiler hanteras är det lämpligt att använda handskar på grund av risken att smittas av sjukdomar.

Till 12 § Med behandling av ett djur avses vård samt åtgärder som förebygger sjukdomar. Försiktighet bör iakttas vid behandling av ett djur på grund av risken för att det kan gå till angrepp, utdela bett eller förorsaka annan skada, även om det visar positiva signaler. Vid behandling av en hund, bör en person som känner hunden uppmanas att sätta på djuret munkorg om det behövs. När en häst ska behandlas bör någon som känner hästen leda in den i behandlingsspiltan.

Till 13 § Vanliga behandlingsanordningar är behandlingsboxar och fixeringsspiltor. Det är viktigt att kunna skilja ut ett djur ur en grupp så att det går att arbeta säkert med det, t.ex. vid kalvmärkning. I vissa situationer kan det vara lämpligt att även kunna fixera djurets huvud. Om ett djur på bete insjuknar akut är det lämpligt att det kan omgärdas med ett tillfälligt stängsel eller med stängseldelar (grindar) så att det kan behandlas utan att störas av andra djur i hagen.

Behandling av vilda djur i djurparker går inte att jämföra med behandling av andra djur. Fixeringsanordningar kan därför inte användas på grund av djurens relativa stresskänslighet. Behandling kan av säkerhetsskäl, både för djur och behandlande personal, behöva utföras i den miljö där djuren vistas.

Det är viktigt att de som assisterar vid behandling av djur har fysiska förutsättningar samt goda kunskaper om och erfarenheter av arbete med djur.

Till 14 § Det är lämpligt att avelstjur som ofta hanteras med rep normalt förses med nosring senast vid 12 månaders ålder. Det är viktigt att nosringen kontrolleras regelbundet och byts vid behov.

Risker för stängningsskador kan minskas genom avhorning. På sikt kan nötkreaturs behorning minskas genom konsekvent avel med avelsdjur som saknar anlag för horn.

Till 15 § Det är viktigt att vara observant på tjuren och hans sinnesstämning innan man går in i en djurflock. Det finns alltid risk för att tjuren går till angrepp för att hävda sitt revir och sin flock. Om möjligt bör man vara två vid denna typ av arbete och kunna kommunicera med varandra.

Exempel på en flyktväg är en traktor eller en bil som finns i hagen och som går att nå i en risksituation.

Till 18 § Exempel på utrustningsdetaljer är sadelgjordar, stigläder, tränstygglar, sadlar och selar. Det är viktigt att fotbeklädnad och stigbyglar är utförda så att ryttaren inte riskerar att bli hängande i stigbygeln.

Till 20 § Nygrisade suggor kan vara aggressiva. Vid tandslipning och kastring av smågrisar eller när suggan behandlas medicinskt är det viktigt att hon kan hållas åtskild från smågrisarna, t.ex. med hjälp av skyddsgrindar.

Bilaga 1 Exempel på val av personlig skyddsutrustning efter risksituation

Risk	Risksituation	Personlig skyddsutrustning
Fotskada, benskada	Bli trampad vid skötsel och hantering av häst, nötkreatur och svin. Bett från svin.	Skyddsskor med skyddståhätta (lågsko, känga eller stövel).
Huvudskada	Falla av eller bli sparkad av häst (särskilt viktig vid hantering av hingstar och hästar under konvalescens).	Hjälm.
Ögonskada	Stänk och sprut vid ridning och körning samt vid hovvård av häst. Rengöring av djurstallar med högtryckstvätt. Gift från spottormar.	Skyddsglasögon, visir.
Kroppsskada	Falla av eller bli sparkad av häst. Rengöring av djurstallar med högtryckstvätt. Skador av vatten och kemikalier. Rivskador av söm och skor vid skoning av hästar. Inseminering.	Skyddsväst. Skyddskläder. Skyddsförkläde.
Hörselskada	Hovvård och riktning av skor till hästar. Utfodring, förflyttning och lastning av svin.	Hörselskydd.
Skada på andningsorganen	Manuell utfodring, ströning, rengöring av djurstallar med högtryckstvätt. Utgödsling. Förflyttning och lastning av djur. Rök från avhorning. Arbete med fjäderfä.	Andningskydd i form av hel- eller halvmask med lämpliga filter. Utrustningen kan också bestå av fläktförsedda filterskydd.
Handskador	Vid arbete med hästar och andra djur. Vassa föremål, mekaniska risker, kemikalier, inseminering. Bett från giftiga ormar.	Handskar. Skyddshandskar av kragmodell.
Halkrisk	Hala golv i djurstallar. Halt underlag vid transport av djur.	Skyddsskor med sula som motverkar halkning.
Nedkylning	Låga temperaturer. Regn. Vind.	Kläder mot kyla och regn.

Information från Arbetsmiljöverket

Lagar och förordningar

Arbetsmiljölagen (SFS 1977:1160)

Arbetsmiljöförordningen (SFS 1977:1166)

Arbetsmiljöverkets författningssamling (AFS)

AFS 1982:3	Ensamarbete
AFS 1990:11	Arbete med försöksdjur
AFS 1992:20	Arbete med flytgödsel
AFS 1994:54	Arbeten med högtrycksstråle
AFS 1996:1	Minderåriga
AFS 1998:1	Belastningsergonomi
AFS 1999:7	Första hjälpen och krisstöd
AFS 2000:1	Manuell hantering
AFS 2000:4	Kemiska arbetsmiljörisker
AFS 2000:42	Arbetsplatsens utformning
AFS 2001:1	Systematiskt arbetsmiljöarbete
AFS 2001:3	Användning av personlig skyddsutrustning.
AFS 2001:7	Anestesigaser
AFS 2004:6	Användning av traktorer
AFS 2005:1	Mikrobiologiska arbetsmiljörisker – smitta, toxinpåverkan överkänslighet
AFS 2005:5	Cytostatika och andra läkemedel med bestående toxisk effekt
AFS 2005:15	Vibrationer
AFS 2005:16	Buller
AFS 2005:17	Hygieniska gränsvärden och åtgärder mot luftföroreningar
AFS 2006:4	Användning av arbetsutrustning

Andra aktuella regler m.m.

Regler, broschyrer, böcker etc. finns angivna i ADI 100 Produktkatalog (kan fås kostnadsfritt från Arbetsmiljöverket, Publikationsservice, 112 79 Stockholm). Publikationer går också att beställa via Arbetsmiljöverkets webbplats www.av.se

Arbetsmiljöverket ger även årligen ut en förteckning över samtliga gällande författningar och allmänna råd som har beslutats.

För att hålla sig uppdaterad om aktuella regler är det lämpligt att också regelbundet, via Arbetsmiljöverkets webbplats www.av.se under rubriken

”Lag och rätt”, kontrollera vilka regler som gäller för den aktuella verksamheten. Notera att det kan finnas fel i dokument på Internet och att det är den tryckta texten som gäller rättsligt.

